

MOLIYAVIY HISOBOTLARNING XALQARO STANDARTLARI VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR INTEGRATSIYASI

Kimsanova Gulsanam Hamidullo qizi

Andijon davlat universiteti

Huquq-iqtisod fakulteti

Buxgalteriya hisobi

1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari (MHXS) asosida hisobot tayyorlash jarayonlarini raqamli transformatsiya qilish masalalari tadqiq etilgan. Milliy va xalqaro miqyosda MHXSga o'tishda raqamli texnologiyalar (XBRL formati, sun'iy intellekt, ERP tizimlari va bulutli platformalar)ning o'рни va ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida MHXS va raqamli texnologiyalar integratsiyasining afzalliklari ochib berilgan hamda ushbu yo'nalishda vujudga kelayotgan muammolarni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: MHXS (IFRS), raqamli texnologiyalar, XBRL, ERP tizimlari, bulutli buxgalteriya, moliyaviy hisobot, shaffoflik, avtomatlashtirish.

Jahon iqtisodiyoti integratsiyalashuvi sharoitida kompaniyalarning moliyaviy holatini aks ettiruvchi hisobotlarning yagona tilda, ya'ni Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari (MHXS) asosida taqdim etilishi xalqaro investorlar ishonchini qozonishning asosiy shartidir. Biroq, MHXS standartlari o'zining murakkab hisob-kitoblari, ko'p sonli eslatmalar (disclosures) va professional mulohazalarni (professional judgment) talab qilishi bilan ajralib turadi.

An'anaviy qo'lda bajariladigan hisob-kitoblar va qog'ozbozlikka asoslangan tizimlar orqali MHXS talablariga mos hisobotlarni tez va xatosiz tayyorlash imkonsiz bo'lib bormoqda. Raqamli texnologiyalar buxgalteriya sohasiga kirib

kelishi bilan MHXS transformatsiyasi jarayonlarini to'liq avtomatlashtirish, hisobotlar sifatini oshirish va vaqt xarajatlarini qisqartirish imkoniyati paydo bo'ldi.

Muammoning dolzarbligi: MHXS talablari doimiy ravishda yangilanib turadi (masalan, IFRS 9, IFRS 15, IFRS 16 standartlari). Ushbu dinamik o'zgarishlarni real vaqt rejimida hisob dasturlariga integratsiya qilish hamda hisobotlarni xalqaro miqyosda mashina o'qiy oladigan raqamli formatlarga o'tkazish bugungi kunda davlat organlari va yirik korporatsiyalar oldidagi eng muhim vazifadir.

Ushbu tadqiqotning maqsadi — MHXS asosida moliyaviy hisobotlarni shakllantirishda zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish mexanizmlarini tahlil qilish va ularning samarali integratsiyasini ta'minlash yo'llarini ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot jarayonida ilmiy mushohada, tizimli yondashuv, qiyosiy-mantiqiy tahlil, sintez va induksiya metodlaridan foydalanildi.

1. Tizimli tahlil: MHXS asosida moliyaviy hisobotlarni shakllantirish jarayoni raqamli platformalar doirasida yagona axborot tizimi sifatida o'rganildi.
2. Qiyosiy-mantiqiy tahlil: MHXSga o'tishning an'anaviy qo'lda transformatsiya qilish usuli va raqamli texnologiyalar (ERP, XBRL) orqali avtomatik transformatsiya qilish usullarining samaradorlik ko'rsatkichlari solishtirildi.
3. Mantiqiy umumlashtirish: O'zbekistonda va xalqaro amaliyotda MHXS hisobotlarini raqamlashtirish bo'yicha mavjud tajribalar o'rganilib, umumiy xulosalar shakllantirildi.

Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, MHXS va raqamli texnologiyalar integratsiyasi quyidagi uchta asosiy raqamli instrument orqali amalga oshirilmoqda:

- XBRL (eXtensible Business Reporting Language) standarti: Bu moliyaviy ma'lumotlarni uzatish uchun xalqaro miqyosda tan olingan standartlashtirilgan elektron formatdir. XBRL moliya hisobotlarining har bir ko'rsatkichiga maxsus raqamli teglarni (tagging) biriktiradi. Bu esa

investorlar, auditorlar va tartibga soluvchi organlarga hisobotlarni avtomatik ravishda tahlil qilish imkonini beradi.

- ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlari: SAP, Oracle yoki Microsoft Dynamics kabi murakkab tizimlar MHXS talablari bo'yicha parallel hisob yuritishni (milliy hisob standartlari bilan bir vaqtda) ta'minlaydi. Tranzaksiya amalga oshirilishi bilanoq, tizim uni avtomatik tarzda MHXS tasniflariga muvofiq qayta ishlaydi.
- Sun'iy intellekt (AI) va Bulutli hisob-kitoblar: AI texnologiyalari aktivlarning qadsizlanishini (IFRS 9 bo'yicha kutilayotgan kredit zararlari modelini) hisoblash, kelgusi davr xarajatlarini baholash va murakkab ijara shartnomalarini (IFRS 16 bo'yicha) tahlil qilish jarayonlarini avtomatlashtiradi.

Integratsiyaning asosiy ijobiy natijalari:

- Hisobot berish muddatining qisqarishi: Ilgari MHXS transformatsiyasi chorak tugagandan so'ng oylab vaqt olgan bo'lsa, integratsiyalashgan raqamli tizimlar orqali bu jarayon bir necha kunga, hattoki real vaqt rejimiga keltirildi.
- Xatoliklar darajasining keskin kamayishi: Ma'lumotlarni bir tizimdan boshqasiga (masalan, milliy hisobdan Excelga, Exceldan xalqaro standartga) qo'lda o'tkazishdagi insoniy xatolar (data entry errors) butunlay bartaraf etiladi.
- Audit xarajatlarining kamayishi: Auditorlar kompaniyaning raqamli bazasiga to'g'ridan-to'g'ri kirish huquqiga ega bo'lib, masofaviy va tezkor audit o'tkazish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

MHXS va raqamli texnologiyalar integratsiyasi korxonalar uchun ulkan imkoniyatlar yaratsa-da, uni joriy etish yo'lida bir qator cheklovlar va muammolar mavjud:

- Yuqori boshlang'ich xarajatlar: Zamonaviy ERP tizimlarini joriy qilish, dasturiy ta'minot litsenziyalarini sotib olish va kadrlar malakasini oshirish kichik va o'rta biznes subyektlari uchun juda qimmatga tushadi.
- Standartlarning doimiy o'zgarishi: MHXS doimiy ravishda yangilanib va takomillashib boradi. Ushbu o'zgarishlarni raqamli dasturlarda tezkor yangilab borish (customization) qo'shimcha IT-resurslarni talab qiladi.
- Kadrlar malakasi foni: Bozorda bir vaqtning o'zida ham MHXS qoidalarini chuqur biladigan, ham raqamli tizimlar va ma'lumotlar arxitekturasini bilan ishlay oladigan gibrid mutaxassislar (Financial Data Analysts) juda kamchilikni tashkil etadi.

Ushbu muammolarni tizimli hal etish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

1. Davlat darajasida MHXS hisobotlarini qabul qilish bo'yicha yagona XBRL milliy taksonomiyasi va raqamli portalini ishga tushirish.
2. Mahalliy dasturiy ta'minot ishlab chiquvchilarni buxgalteriya dasturlariga standartlashtirilgan MHXS modullarini arzonroq narxda integratsiya qilishga rag'batlantirish.
3. Oliy ta'lim muassasalarida moliya va buxgalteriya yo'nalishlari o'quv dasturlariga moliya tahlili (Financial Analytics) va IT-buxgalteriya fanlarini majburiy ravishda kiritish.

Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari va raqamli texnologiyalar integratsiyasi bugungi kunda muqobil variant emas, balki global moliya bozorida yashab qolishning zaruriy shartidir. XBRL, ERP va sun'iy intellekt kabi raqamli texnologiyalar MHXS hisobotlarining aniqligi, shaffofligi va tezkorligini yangi sifat bosqichiga ko'taradi.

Ushbu integratsiya xalqaro investorlar uchun tushunarli, ishonchli va solishtirish mumkin bo'lgan moliyaviy ekotizimni yaratadi. Kelajakda raqamlashtirilgan MHXS tizimlarini yanada rivojlantirish uchun milliy hisob tizimlari qonunchiligini

to'liq raqamlashtirish va xalqaro kibexavfsizlik standartlarini moliyaviy hisob jarayonlariga yanada chuqurroq joriy etish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. IFRS Foundation. IFRS Taxonomy Illustrated. London: IFRS Foundation.
2. Debreceeny, R. S. Integration of financial reporting and digital technology: XBRL implementation. Journal of Information Systems.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi" PQ-4611-sonli Qarori.
4. Bhimani, A. Willcocks, L. Digitisation, big data and the transformation of accounting information. Accounting and Business Research.